

VII. ÖSSZEFOGLALÁS

TÉZISEK

(új tudományos eredményekkel kapcsolatos megállapítások)

1. Tézis

Az országos átlaghoz viszonyított adatokat tartalmazó térkép bevezetése és a mutatórendszer módosítása.

Tézisszöveg:

1. a.

Új metodikájú térképet vezettem be, mellyel eltérő jellegű adatállományok összehasonlítása vált lehetővé. Ennek segítségével készítettem el a hálózati infrastruktúra fejlődési (térszerkezeti) modelljét.

Szükséges olyan új metodikájú térkép használatának bevezetése, mely lehetővé teszi az eltérő jellegű adatállományok összehasonlítását.

1. b.

A mutatórendszer korrekciója során rávilágítottam a közúti ellátottság paramétereinek gyengeségeire, helyette a kapcsolatrendszerek intenzitásának vizsgálatát helyeztem előtérbe. Ezzel az elérhetőség – mint a fejlett gazdaság alapja – változását mutattam be.

1. c.

Külön vizsgálva a gázhálózatba bekötött településeket megállapítottam, hogy e települések körében a fejlődés a Dunántúlon jelentősebb volt.

1. d.

A vizsgálódások célkörébe a népességszámhoz viszonyított vezetékhossz mutatóját kell bevezetni a beruházási és üzemeltetési költségek különbségeinek kimutatása céljából.

A döntéshozatal számára fontosak a közérthető, áttekinthető, bonyolult statisztikai számításoktól mentes térképek: megkönnyítik a döntéshozatalt, az eredményeket

„láthatóvá”, egyértelművé teszik. Ma, amikor a tervezésben a területi szemlélet már alapelv, ez különösen fontos – pont azért, mert egy vizsgált célterületen számos ágazat mutatói jelennek meg, mindegyik a sajátos paramétereivel, mutatórendszerével, melyet nyilván lehetetlenség együtt értelmezni. Az országos átlaghoz viszonyított adatokból számítógép segítségével előállított térképekkel sikerült ezt a problémát áthidalnom. A térképeket a KSH alkalmazásra alkalmasnak találta.

Az adatok mögött sok tényező bújhat meg, teljesen eltérő gazdasági-társadalmi szociális viszonyok is hasonló értékeket „produkálhatnak” ezért a személyes interjúk készítése, a helyszínek bejárása szintén fontos feladat. Személyes beszélgetések során derült csak ki, hogy a kábeltelevíziós hálózatok fejlődésének okai között jelentős szerepet kap a nemzetiségi kultúra és nyelv ápolása is.

Szükségesnek tartottam a ma használatos mutatórendszer korrekcióját, illetve magyarázatát is, mert helyenként torzulásokat okoznak.

Ilyen torzulásra hívtam fel a figyelmet a közúti ellátottság esetében.

A településhálózat közlekedési kapcsolatrendszerének és szerkezetének vizsgálatát is elsősorban a menetrendi adatokra támaszkodva végeztem el. Ennek elemzését a megyei jogú városok elérhetőségével „fehér foltok” feltérképezésével, hálózati elemek térszerkezeti mutatóival (zsáktelepülések, szárnyvonalak), valamint az ingavándorforgalom vizsgálata alapján végeztem el.

A közüzemi gázfogyasztás vizsgálatokor a gázhálózatba bekötött településeket külön is elemezve az általam készített térképről megállapítottam, hogy e települések körében a fejlődés a Dunántúlon jelentősebb volt.

Ugyancsak általam bevezetett mutató a népességhez viszonyított vezetékhossz, melyet több ágazatnál is használtam. Ugyanakkor felhívtam a figyelmet arra, hogy falvak egy részében – elsősorban apró és törpefalvaknál – csökkenő népesség- és lakásszám figyelhető meg Ennek következménye, hogy a lakásmutatók, infrastrukturális mutatók valós fejlesztés nélkül is javulnak.

Közműolló számításokor a szakirodalom a bekötött lakások arányaival számol. Az általam bevezetett országos átlaghoz viszonyított mutatók jobban kiemelik a fejlett körzeteket. A változás volumenét és területi eloszlását vizsgálva megállapítottam, hogy jelentős fejlődés többnyire kis településeken ment végbe, területileg azonban nagyon szórtan.

2. Tézis

A településkategóriák közötti különbségek jelentősége

Tézisszöveg:

2. a.

Az általam bevezetett mutatórendszer, és ennek alapján szerkesztett térszerkezeti modell a fejlődés üteme és a fejlettség szerint kategorizálja az ország településeit.

2. b.

A saját szerkesztésű térképekkel és adatokkal igazoltam, hogy a hálózati infrastruktúrában meglevő különbségek a településkategóriák között lényegesen nagyobbak, mint regionális szinten. Megállapítottam, hogy az infrastruktúra fejlettségbeli különbségei elsősorban urbanizációs különbségekre vezethetők vissza.

Gyakori téma az ország társadalmi-gazdasági kettészakadása, számos dolgozat tárgyalja Észak-Magyarország és az Alföld elmaradottságát. A közgondolkodásban is a fejlett Nyugat, elmaradott Kelet sztereotípiája él. De sajnálatos módon e tény túlzottan hangsúlyos megjelenése elfedi egy másik – hasonlóan fontos – színvonallejtő meglétét, amely a településkategóriák között figyelhető meg, a regionális tagozódáson belül. A dolgozatban számos esetben adatokkal és azok alapján szerkesztett térképeimmel igazolom, **hogy hálózati infrastruktúra esetében a településkategóriák közötti eltérés sokkal jelentősebb a regionális különbségeknél.**

A disszertáció rámutat arra, hogy a fejlesztések ellenére a kistelepüléseken lényegesen rosszabb a telefonellátottság, a szennyvízellátottság, a postai szolgáltatások színvonala folyamatosan visszaesik és az elérhetőség a gazdasági fejlődés korlátjaként van jelen.

Az elmaradottság okait keresve a történelmileg kialakult hátrányok mellett a mezőgazdasági szektor átalakulásából származó hátrányokat, valamint jórészt a forráshiány miatt a területfejlesztésben kialakult hatékonysági szemléletet emeltem ki.

Színvonalkülönbségek növekedése esetén a lehetséges veszélynek tartom e településeken a migrációs készség növekedését, a kedvezőtlen versenyhelyzet tartóssá válásával a színvonallejtő meredekebbé válását.

A tézissel kapcsolatosan a dolgozatban az alábbi megállapításokat tettem:

- Adatokkal és térképekkel igazoltam, hogy a településnagyság növekedésével a távközlési infrastruktúra és az ellátottság is fokozatosan javul, ugyanakkor a kisebb települések erőteljesebb fejlesztésével a távközlési „olló” fokozatosan zárul. A postai szolgáltatások terén azonban a kis lélekszámú települések jelentős hátrányba kerülhetnek az ágazat racionalizálása során.
- Kapcsolatrendszerek vizsgálatával kimutattam, hogy a regionális központok egymás közötti kapcsolatrendszere szerepükhöz mérten gyenge és részben a főváros közvetítésével valósul meg. A vasúti mellékvonalak romló műszaki paraméterei elsősorban a településhierarchia alján levő szegmensét, vagyis a falvakat érintették kedvezőtlenül.
- A regionális különbségeket vizsgálva megállapítottam, hogy a kisvárosok településkategóriájában érződik leginkább a fejlettségbeni különbség a két országrész között. A keleti országrész kisvárosai elsősorban csatornázottság, és elérhetőség tekintetében vannak jelentősen lemaradva. Kisebb lemaradás tapasztalható a távközlés terén is.

3. Tézis

Az ágazatok közötti fejlődési különbségek

Tézisszöveg:

A hálózati infrastruktúra ágazatainak fejlődési ütemét vizsgálva megállapítottam, hogy a legdinamikusabban fejlődő ágazat a távközlés volt. Kapcsolatrendszerek vizsgálatával bemutattam a közlekedési hálózat elégtelenségét. A két ágazat között a fejlesztés iránya és volumene tekintetében jelentős különbségek alakultak ki.

A disszertációban kitértem a különbségek lehetséges okaira is. E különbségek okaként az ágazatok eltérő tulajdonviszonyait, és piaci pozícióit emeltem ki. A koncessziós törvény alkalmazását többször is megemlítve arra hívtam fel a figyelmet, hogy azonos jogi háttérrel is különböző fejlesztési potenciálok, eredmények érhetők el (MATÁV, M1, M5 autópálya). A hatékonysági szemlélet is elősegítette a hírközlési ágazat gyors fejlődését: az óriási belső piac és igények miatt a befektetések gyors megtérüléssel és haszonnal jártak. Ugyancsak az ágazat fejlődését eredményezte a számítástechnikai újdonságok megjelenése és gyors adoptálása is.

4. Tézis

A fejlődési (térszerkezeti) modell felállítása és a fejlődési típusok lehatárolása

Tézisszöveg:

Fejlesztési irányok meghatározásakor mind a területfejlesztés, mind a településfejlesztés számára fontos a terület/település korábbi fejlődési pályájának ismerete. Csak ennek ismeretében határozhatók meg a további célok, készülhetnek koncepciók és ehhez kapcsolódó stratégiák. A hálózati infrastruktúra fejlődésének modelljét elkészítettem, a településeket fejlettségük és fejlődési ütemük szerint kategorizáltam.

Az általam készített térképek adatsorainak felhasználásával a statikus és dinamikus adatokat külön is ábrázoltam. Ez alapján a településeket az alábbi kategóriákba soroltam:

1. szökésben levők: Budapest és a népesebb városok, kivéve a „szocialista” városokat és a gazdasági potenciál jelentős mértékű csökkenését elszenvedő városokat.
2. felzárkózók: kedvező geopotenciállal rendelkező városias jellegű települések, például: a fővárosi agglomerációs gyűrű települései, nyugati határvidék középvárosai, egy sikerágazatra összpontosító, tulajdonképpen monofunkcionális kisvárosok, mint fürdővárosok, zöldmezős beruházások – általában gépipart, vagy szolgáltató-kereskedelmi szektort – letelepedését támogató települések.
3. visszaesők: szocialista városok és a gazdasági potenciál jelentős mértékű csökkenését elszenvedő városok.
4. leszakadók: perifériális területek községei, aprófalvak.

		A hálózati infrastruktúra fejlődési üteme	
		+	-
A hálózati infrastruktúra fejlettsége	+	Szökésben levők	Visszaesők
	-	Felzárkózók	Leszakadók

A fejlődési ütemet és a fejlettségi szintet minden ágazat esetében megvizsgáltam. A fejlődési (térszerkezeti) modell e vizsgálatok összességének eredménye.

Azonban az ágazati fejlesztések elemzése során is számos megállapítást tettem.

A közlekedésfejlesztés prioritásait vizsgálva az úthálózat-fejlesztéseket az útszakasz területi elhelyezkedése és betöltött szerepe szerint kategóriákba soroltam, valamint megállapítottam, hogy „a fejlesztések hatására a közlekedési hálózat monocentrikus jellege tovább erősödött”. A gazdaságilag fejlettebb területeken a közlekedési infrastruktúra jobban fejlődött, mint a kevésbé fejlett térségekben.

A közüzemi csatornahálózat fejlesztése terén megállapítottam, hogy egyrészt agglomerációkhoz, másrészt a kiemelten idegenforgalmi-rekreációs és fokozottan védendő természeti területekhez köthető.

A kábeltelevíziós ellátottság területi aspektusait vizsgálva megállapítottam, hogy a nemzetiségek által lakott területeken, településeken volt jelentős a fejlesztés.

5. tézis

Az ágazatok közötti kölcsönhatás jelentősége

Tézisszöveg:

Disszertációmban bemutattam, hogy a hálózati infrastruktúra fejlődése nem ágazati, hanem regionális érdek. Felvázoltam a műszaki infrastruktúra összefüggésrendszerét a társadalmi-gazdasági-környezeti térrel, és rámutattam, hogy arról le nem választható. A regionális egyensúly csak ezen összefüggésrendszeren belüli egyensúly megteremtésével illetve megtartásával biztosítható.

Vizsgálataim során a disszertációban az alábbi tézisértékű megállapításokat tettem:

- Egy lakosra jutó csatornahálózat-hossz tekintetében a jelentős természeti értékkel rendelkező területeken megvalósított fejlesztések jelentik a hangsúlyt. E területeken ugyanis jellemzően közepes vagy kis népességű települések találhatók. A természeti érték védelme miatt a kiépítettség itt gyakran teljes körű.
- A hálózati infrastruktúra rendszerek tulajdonviszonyai is meghatározhatják egy-egy társadalmi-gazdasági területi egység fejlődését. Ez főként ott lehet érdekes, ahol egy ágazaton belül több külföldi érdekeltségű cég osztotta fel a piacot, vagy annak egy részét. Ezeken a területeken az eltérő piaci magatartás jelentős különbségeket eredményezhet, ugyanakkor az állami beavatkozás lehetősége erősen korlátozott. A túlzott tulajdonosi koncentráció szintén nem kedvez a piaci viszonyok kialakulásának (monopólium-helyzet).
- A települési közművek tekintetében jelentős gazdasági, tulajdonlási, üzemeltetési problémát jelentett ezek helyi önkormányzati tulajdonába adása.
- A gazdaság fejlődése a kapcsolatrendszerek átalakulásához is vezetett. A gazdasági átalakulás során hátrányos helyzetbe került térségek közlekedési kapcsolatrendszerei gyengültek meg leginkább. Itt volt jelentős visszaesés az ingavándor-forgalomban, itt fejlődött vissza leginkább a közforgalmú személyszállítás. E térségek nem kaptak megfelelő fejlesztéseket, mert azokat a fejlett területek élénkítésére, példának okáért: a nyugati országrész kapcsolatrendszereinek javítására fordították.

Ezen megállapításokon túl bemutattam, hogy az energiahordozók változása jelentősen befolyásolja a gazdaság és az infrastruktúra térbeli szerkezetének alakulását.

Az atomenergia megjelenése átrajzolta az energiahálózatot és változást hozott a nemzetközi kapcsolatrendszerekben is.

Bár migrációs rátát nem vizsgáltam, a rendelkezésemre álló adatokból és nyugat-európai példákból is arra következtettem, hogy infrastrukturális fejlesztés a népességmegtartó-képességet is képes befolyásolni.

6. tézis

A területi (regionális) tervezés, valamint a (terület)rendezés és fejlesztés módszertanának módosítása

Tézisszöveg:

6. a.

Disszertációmban számos példán keresztül bemutattam, hogy ágazati fejlesztés esetén figyelembe kell venni a gazdasági teret alkotó többi tényező – társadalom, természeti és művi környezet – regionális kölcsönhatásait, az ágazat fejlődési ütemét, fejlesztési lehetőségeit és korlátait is. Színvonalas rendezési és fejlesztési tervek közösségi tervezés alkalmazása nélkül nem készíthetők. A kötelező munkarészek közé fel kell venni a szociológiai tanulmány készítését is.

6. b.

A területfejlesztés alapvető célja a regionális különbségek mérséklése. A területfejlesztési politika e cél elérését a ésszerű, diverzifikált fejlesztéssel képes a leghatékonyabban elősegíteni.

A tézishez kapcsolódóan az értekezésemben az alábbi megállapításokat tettem.

- A politikai vezetés által preferált területfejlesztési modell, döntően befolyásolja a beruházások területi elhelyezkedését.
- Távlati célként megfogalmaztam, hogy összhangba kell hozni az infrastruktúrát a gazdasági fejlődéssel. Ebben az irányban először az évtized második felében mozdult el az infrastruktúra-fejlesztés: térségi szinten ez az Alföld fejlesztési

prioritásában, települési szinten, pedig a kínálati (szolgáltató) típusú önkormányzati modell elterjedésében érhető nyomon.

- Bemutattam, hogy a hatékonyság elve miatt a beruházások gyakran arra a területre összpontosultak, ahol viszonylag gyors nyereséget lehetett realizálni, s nem oda ahol a gazdaságélénkítés szükségessége jelentkezett.
- A gázhálózat és a távbeszélő-hálózat fejlődését vizsgálva bemutattam, hogy a diverzifikált fejlesztés a kiegyenlítődés felé hat.

Korábbi tanulmányok az infrastruktúra követő jellegét hangsúlyozzák. Ma már a nagyobb településeken a kínálati orientációjú településfejlesztési alternatíva a legjellemzőbb, ezeken a településeken az infrastruktúra már nem követő, hanem megelőző (kínálati) jellegű, vagyis az infrastruktúra fejlesztés – települési szinten – már kezd túllépni a követő jellegen.

Új beruházás sem feltétlenül eredményezi a termelékenység-növekedés gyorsulását, ezt a rurális területek gázhálózat és telefonhálózat fejlesztése is igazolta

Gyakran hangoztatott gazdasági érv, hogy az infrastrukturális fejlődés abban az esetben fejt ki megfelelő területfejlesztési hatást, ha támogatja az alapvető regionális trendeket, ellenkező esetben az infrastruktúra hatékony használata elmarad. Ez a szemlélet meghatározó volt a gyakorlatban is 90-es évek közepéig. A területfejlesztés alapvető célja és feladata a területi kiegyenlítődés elősegítése, a regionális fejlődési trendek – mint azt bemutattam – ezzel ellentétes irányúak is lehetnek. Márpedig a hátrányos helyzetű területek felzárkóztatása, a társadalmi-gazdasági fejlődés záloga mind regionális, mind településhálózati szinten.

Zárszó

A doktori értekezés a rendszerváltozást követő időszak hálózati infrastrukturális fejlesztéseit, azok társadalmi, gazdasági kölcsönhatásait az eddig e témában írt tanulmányoktól eltérő eredményeket hozó aspektusból mutatja be. Elkészítettem a hálózati infrastruktúra fejlődési (tér szerkezeti) modelljét. E modell készítése és alkalmazása a területrendezési és fejlesztési tervek esetében indokolt.

Disszertációmban bemutattam a hálózati infrastruktúra kölcsönhatás-rendszerét: az ipar és a gazdaság átalakulása, a településhálózat szerkezetének átrendeződése, új településstruktúrák kialakulása és gyors fejlődése, település csoportok, agglomerációs térségek, városrégiók átalakulása szoros kölcsönhatásban áll a hálózati infrastruktúrával.

Dolgozatomban nem volt célja, hogy a fejlesztési elképzeléseket minősítsem, illetőleg új fejlesztési prioritásokat fogalmazzak meg, ugyanakkor számos – eddig nem, vagy kevésbé hangsúlyozott tényre, folyamatra hívtam fel a figyelmet.

A dolgozatban megjelenő új kutatási metodika, az egyszerűen kezelhető adatokkal és új eredményeket hozó térképekkel könnyen beilleszthető a területrendezés és fejlesztés jelenlegi tervezési rendszerébe.